

Kwiecień 2004

Numer 4 (78)

W tym numerze:

Chronologia dziejów	1
Okruchy historii	1
Wycinki ze starych gazet	1
160 lat kolei ...	2
Palmiarnia Lubiechów	3
Kronika cz. V	4
Świebodzicki zegary	5
Wykaz zabytków cz.V	6

Chronologia dziejów rok 2004

Prawomocnym wyrokiem sądu apelacyjnego w Świdnicy zakończyła się sprawa Jenifer Pejcinovic, która bezprawnie zdaniem władz Wałbrzycha zajmowała pomieszczenia w zamku Książ. Angielka nie wywiązała z podpisanej z miastem umowy (budowa apartamentów w zamku), a po jej rozwiązaniu nie chciała opuścić zamku.

WYCINKI
ZE STARYCH GAZET

CYRYLA RATAJSKIEGO

1991

Mieszkania dla świebodziczian znaleziono w... Świdnicy. (*Gazeta Robotnicza z dnia 17 lipca*)

Świebodzice wzbogaciły się nagle, z dnia na dzień o 150 mieszkań. Zwykle miastu przybywało nowych rocznie około 100, przy czym w ostatnich latach głównie na osiedlu Piastowskim. Te są schedą po wojskach radzieckich i znajdują się w dwóch budynkach przy ul. M. Skłodowskiej – Curie w Świdnicy.

W najbliższych dniach zasiedli się w obu budynkach po jednym mieszkaniu. Chodzi o to, żeby puste jeszcze domy miały na co dzień opiekunów. Nie wolno bowiem dopuścić do tego, co się stało wcześniej z również proradzieckimi mieszkaniami w budynkach przy ul. Armii Czerwonej. Po pustych, a pozostawionych bez jakiegokolwiek opieki buszował kto tylko miał na to ochotę. Poniszczono i pokradziono wszystko, co się tylko dało. Przeprowadzane później remonty tych zdewastowanych mieszkań, kosztowały więc znacznie więcej...

... Będą to mieszkania komunalne. O tym, kto się do nich wprowadzi, zadecyduje Zarząd Miasta Świebodzice.

Szkoły przejdą na garnuszek gminy. (*Gazeta Robotnicza z dnia 18 lipca*)

Z początkiem br. gmina miejska Świebodzice przejęła 3 żłobki o 175 miejscach i 9 przedszkoli o 775 miejscach. Były to placówki dawniej zarówno państwowe, jak i zakładowe. Jedynie „Predom – Termet” zatrzymał na razie żłobek i dwa przedszkola. Niczego nie zamknięto i nie zlikwidowano. Na potrzeby przejętych placówek wyasygnowano z budżetu na ten rok 6.275 mln. zł łącznie. Powołano też w mie-

Widokówka wydana w 1901r. przedstawia „nowy zakład” w Świebodzicach. Co przedstawia?

Okruchy historii

1 maja 1906 roku spółka akcyjna kalkomanii wałbrzyskiej (największego wówczas zakładu tej branży w Europie) przejęła konkurencyjną firmę „Gruschwitz & Lechner” ze Świebodzic. Na początku pierwszej wojny światowej w zakładzie (w Wałbrzychu i w oddziale firmy w Świebodzicach) pracowało ponad trzystu urzędników i robotników. Oprócz kalki ceramicznej „zimnej”, odbijankowej, produkowano tu także różnego rodzaju dokumenty, a nawet papiery wartościowe (weksle). Niewiadomo jak długo zakład świebodzicki funkcjonował w składzie spółki i gdzie się mieścił.

Wg. art. Romulda M. Łuczyńskiego “Kalkomania wałbrzyska” – Sudety nr 3/36. (art. odnalazła p. Maria Palichleb)

ście specjalny zespół obsługi placówek oświatowo – wychowawczych. Trudno stawiać oceny po ledwie pół roku. W każdym razie w nowym układzie zarówno żłobki, jak i przedszkola w Świebodzicach funkcjonowały dobrze.

Rada Miejska postanowiła pójść dalej. Obserwując kłopoty (przede wszystkim finansowe) oświaty, postanowiła przyjąć z początkiem przyszłego roku, a więc od stycznia 1992 roku, również szkoły podstawowe. Jest ich w mieście 6, a uczęszcza do nich 3,3 tys. dzieci. W pieczy wałbrzyskiego Kuratorium Oświaty i Wychowania pozostaną w dalszym ciągu dwa zespoły szkół: zawodowych i ogólnokształcących.

Miasto tak więc i szkoły przejmie na swój garnuszek. Spodziewa się jednak wsparcia finansowego w postaci wyższej niż w br. subwencji, która ograniczyła się do ledwie 4 mld. złotych. Z wyjątkiem może „trójki” przy ul. Świdnickiej pozostałe szkoły są w bardzo złym stanie technicznym, a już niezwłocznego remontu kapitalnego wymagają: nr 2 przy ul. Nowotki i nr 6 w dzielnicy Ciernie.

Inna sprawa – to budowa w osiedlu Piatowskim nowej szkoły. Powstaje ona wspólnym wysiłkiem, również finansowym, kuratorium i miasta.

Na stronach Urzędu Miejskiego w Jaworzynie Śląskiej zamieszczono poniższy tekst związany nierozdzielnie z historią Świebodzic.

160 lat kolei w Jaworzynie Śląskiej 28.10.1843 - 28.10.2003r.

W marcu 1837 powołano Komitet Budowy Kolei Wrocławsko - Świdnicko – Świebodzkiej. Na czele komitetu stanął kupiec wrocławski G.H. Ruffer. 2 czerwca 1841r. na Zamku Książ odbyło się pierwsze walne zgromadzenie udziałowców. 16 i 17 marca 1842r. odbyło się zebranie założycielskie akcjonariuszy na którym przyjęto nazwę Towarzystwo Kolei Wrocławsko - Świdnicko - Świebodzkiej.

Rozważano kilka projektów budowy linii z Wrocławia w kierunku Świebodzic, ostatecznie wybrano wersję najkrótszą Wrocław Świebodzki - Kąty Wrocławskie - Imbramowice - Świebodzice. Lokalizacja najstarszego węzła kolejowego na Dolnym Śląsku miała przypaść miejscowości, której jeszcze nie było na mapach. Jej umiejscowienie wynikało z czysto geometrycznego wytyczenia odnogi linii kolei do Świdnicy pod kątem prostym względem linii głównej. Punkt ten wypadł w pobliżu Nowego Jaworowa, wsi leżącej na drodze Świdnica - Strzegom. Dla zaprojektowanej stacji znaj-

dującej się w szczerym polu nadano nazwę Königszelt (Królewski Namiot) - dla upamiętnienia założenia obozu wojsk Króla Pruskiego Fryderyka II, który stacjonował w tym miejscu od 20.08. - 26.09.1761 roku, a namiot króla znajdował się w okolicach dzisiejszego Dworca Kolejowego. Nazwa Königszelt została zatwierdzona rozkazem królewskim w dniu 01.09.1843 roku. W niecały rok po oddaniu do użytku odgałęzienia do Świdnicy. Powstanie pierwszego węzła kolejowego na Śląsku stało się faktem.

Budowane torowisko miało koronę o szerokości 4,75 m, z możliwością powiększenia pod drugi tor do 8 m. Nasypy i wykopy były z początku jednotorowe, podobnie jak mniejsze mosty i przepusty wodne. Na torowisku kładziono podsypkę żwirową, na której położono podkłady drewniane, do których mocowano szyny. Szyny znacznie się różniły się od współczesnych, tak długością, ciężarem i kształtem. Długość szyny wynosiła do 5,5 m., ciężar 1 m wynosił 28 kg. W 1843 roku zaczęto sprowadzać szyny zamówione w Anglii. Transportowano je drogą morską do Szczecina, potem Odrą do Malczyc, dalej drogami bitymi. Prace ziemne linii do Świebodzic zakończono na przełomie lat 1842/1843.

Już 14.08.1843 roku wykorzystując letnią pogodę wykonano jazdy próbne koło Świebodzic. Było to możliwe dzięki parowozom sprowadzanym z Anglii z firmy „Sharpand Roberts” z Manchesteru - 6 maszyn. 7 maszyna pochodziła z fabryki „W. Norrissa”, 8 z fabryki, R. Stephensona”. Niniejsze parowozy nosiły następujące nazwy: Breslau (Wrocław), Canth (Kąty Wrocławskie), Schwednitz (Świdnica), Freiburg (Świebodzice), Fürstenstein (Zamek Książ), Vorwärts (Na Przód). Siódma maszyna o nazwie Rübezahl (Liczy Rzepa), ósma Glückauf (Szczęść Boże). Wagon

osobowe zbudowano na wzór dylizansów konnych, które dzieliły się na klasy: pierwszą, drugą i trzecią, oszklone okna były tylko w pierwszej klasie. Druga miała jedynie zasłony, zaś trzecia klasa nie posiadała dachu. Wagony były budowane na zamówienie w berlińskiej firmie „Zoller und Pflug”. Wagony towarowe były zbudowane z

drewna. Klocki hamulcowe i zderzaki także wykonane były z drewna. Wagony bagażowe i towarowe były zamówione we wrocławskiej fabryce „Finkerneya”. Ogółem zakupiono 81 wagonów. Pociągi rozwijały prędkość 30 -40 km/h.

Koszty budowy dworców: Dworzec Świebodzki we Wrocławiu – 151.955,00 talarów; Kąty Wrocławskie

– 34.371,00 talarów; Imbramowice – 37.212,00 talarów; Jaworzyna Śląska – 35.308,00 talarów; Świebodzice – 104.892,00 talarów.

Koszty budowy przystanków osobowych: Smolec – 392,00 talary; Mietków – 364,00 talary.

Ogółem wydatki na budowę linii o długości 57,445 km wyniosły 1.724.000,00 talarów.

Wraz z budową Dworca Kolejowego wzniesionego pierwszą parowozownię prostokątną dwustanowiskową – obecnie Zespół Szkół im. Aleksandra Wasiutyńskiego (była Szkoła Kolejowa w Jaworzynie Śląskiej). Drugą parowozownię typu wachlarzowego – 11-stanowiskową z 16 metrową obrotnicą o napędzie ręcznym wybudowano w latach 1895 – 1897 w Jaworzynie Śląskiej. Prawdopodobnie w tych latach powstała pierwsza wieża ciśnień. Eksploatacja coraz większych parowozów spowodowała konieczność budowy nowej parowozowni o wachlarzowym kształcie z większą obrotnicą. Powstała ona u zbiegu linii z Wrocławia i Świdnicy. Ostatecznie ukończono ją w 1924 roku. W roku 1991 Parowozownia zakończyła swoją działalność i funkcjonuje jako Skansen Lokomotyw Parowych.

15 października 1843 roku sporządzono pierwszy rozkład jazdy wraz z taryfą podróżną za jedną osobę w srebrnych groszach. Inauguracyjna jazda odbyła się 28 października 1843 roku, a następnego dnia odbywały się regularne kursy pociągów dla podróżnych. Jazda na dystansie 57 km trwała ponad 2 godziny. Kolej Wrocławsko – Świdnicko – Świebodzicka była odmienna od pozostałych linii wybiegających z Wrocławia. Stanowiła sieć samą w sobie. Obydwie docelowe były zakończone ślepo i stanowiły tzw. dworce czołowe. 21 lipca 1844 roku została oddana do eksploatacji linia z Jaworzyny do Świdnicy. 25 października 1855 roku została oddana do eksploatacji linia z Jaworzyny do Strzegomia. Po raz pierwszy trakcja elektryczna została doprowadzona do Jaworzyny od strony Świebodzic w dniu 1 kwietnia 1917 r.

Palmiarnia Lubiechów

krótki rys historyczny

Autor : Grzegorz Kukliński *

Wieś Lubiechów (niem. Liebichau), obecnie mieszcząca się w granicach administracyjnych Wałbrzycha, jeszcze w XX wieku była samodzielną wsią, a jej losy były nierozdzielnie związane z zamkiem Książ i jego właścicielami. Lubiechów został zakupiony w XVI w. przez księcia Conrada von Hochberg. Od tego czasu wieś ulegała systematycznej rozbudowie. W ostatnich latach XIX w. zrodził się pomysł wybudowania tzw. "zimowego ogrodu", czyli Palmiarni. Na owe czasy było to przedsięwzięcie niesłychanie kosztowne i pracochłonne (kosztowało 7 mln marek w złocie!). Jak zwykle sprawcą całego „zamieszania” wokół tej inwestycji była kobieta (no bo któż inny potrafi tak "wydrenować" kieszeń ukochanego męża) Maria Theresa von Pless zwana Daisy. Dodajmy również, że owym nieszczęśnikiem był Henryk XV von Pless, pan na zamku Książ i Pszczyzna, ostatni właściciel Książa. Księżna była z pochodzenia Angielką, nudziła się śmiertelnie w Niemczech, a ponieważ Anglicy są miłośnikami ogrodów, księżna namówiła Henryka do założenia takowego, co kochający książę, skądinąd magnat i krezus, uczynił z przyjemnością.

Idea budowania palmiarni nie była bynajmniej nowatorska. Już dużo wcześniej istniały cieplarnie średniowieczne, a prawdziwy boom na podobne obiekty nastąpił w wieku XIX. Od cieplarni czy szklarni różniły się funkcją. Palmiarnie miały za zadanie dostarczanie wyłącznie wrażeń estetycznych. W obiektach tych odbywały się często koncerty, rauty itp. Najstarsze palmiarnie to Palmiarnia Paryska (1833), palmiarnia w Chatsworth (1836) i palmiarnia w Kew Gardens pod Londynem (1844-48). Na początku XX w. większość głównych miast Niemiec i Europy posiadała nawet kilka palmiarni na swoim terenie (m. in. Bonn, Berlin, Monachium, Strasburg).

Jednak na owe czasy Palmiarnia Lubiechowska, wybudowana w latach 1911-1913, była obiektem imponującym, niesłychanie wysokim (wysokość kopuły 15 m.) a co ciekawe, wewnątrz obiektu zostało wyłożone lawą pochodzącą z wulkanu Etna na Sycylii. Obok palmiarni istniał ogród japoński, rosarium, ogród owocowo-warzywny i obszar przeznaczony pod uprawę krzewów. Po ukończeniu budowy sprowadzono do Lubiechowa ok. 80 gatunków roślin, a wśród nich wyrosnięte już palmy daktylowe, które można do dziś podziwiać w hallu głównym. Nieco później przybyły inne okazy, a wśród nich „cesarzo-

wa” wśród palm – kencja. W czasie wojny książę Henryk został uznany za ”wroga Rzeszy” (działał w ruchu antyhitlerowskim), a zamek i palmiarnia przeszły w ręce faszystów. Palmiarnia wówczas miała się stać miejscem odpoczynku fuhrera i jego gości.

W 1963 r. przeprowadzono modernizację obiektu, wymieniono ogrzewanie i oszklenie. Kolejna, gruntowna już modernizacja miała miejsce w 1978r., kiedy to wydłużono ciąg turystyczny do 500 m. i wymieniono część konstrukcji. Obecnie właścicielem palmiarni jest AWR Skarbu Państwa.

* ze strony internetowej.

Stare widokówki

Zronika

Zakładów Aparatury Elektrycznej „Mera - Refa” w Świebodzicach cz. V

Lata 1961-1965

W wyniku dynamicznego rozwoju przedsiębiorstwa, przejawiającego się w wysokim wzroście produkcji i zwiększeniu liczebności załogi, Zjednoczenie Przemysłu Maszyn i Aparatów Elektrycznych podjęło decyzję przeszeregowania Zakładów Wytwórczych Przekazników „Refa” w Świebodzicach z dniem 1.01.1961 roku z kategorii III-ciej do kategorii II-giej plac.

2. Wzrost popularności wczasów jako formy wypoczynku oraz zbyt mała ilość skierowań otrzymywanych z FWP skłoniły ZAE „Refa” do zorganizowania własnych ośrodków wypoczynkowych. W 1962 r. dokonano zakupu 3-ch domków campingowych i wspólnie z Zakładami Wytwórczymi Aparatury Precyzyjnej w Świdnicy zorganizowano obiekt wypoczynkowy w Kołobrzegu.

3. Kolejną decyzją Ministra Przemysłu Ciężkiego zawartą w zarządzeniu Nr 142 z dnia 20 czerwca 1964 r. w sprawie zmiany nazwy, przedmiotu działania i podporządkowania Zakładów Wytwórczych Przekazników „REFA” zmieniono nazwę przedsiębiorstwa na: ZAKŁADY APARATURY ELEKTRYCZNEJ „REFA” i podporządkowano je Zjednoczeniu Przemysłu Automatyki i Aparatury Pomiarowej „MERA” w Warszawie, nadzorowanym przez Ministra Przemysłu Ciężkiego.

4. Z okazji święta wyzwolenia 22 Lipca 1964 r., uchwałą Rady Państwa, odznaczeni zostali następujący pracownicy ZAE „REFA”: (złotym krzyżem zasługi) Trojnicki Bogdan, Tynowski Stanisław, (srebrnym krzyżem zasługi) Keller Eugeniusz, Nowakowski Zbigniew, Olejnik Adolf, Witek Tadeusz. Odznaczenia te zostały wręczone na uroczystej akademii w dniu 18.07.1964 r.

5. Na podstawie zarządzenia Nr 20 Ministra Przemysłu Ciężkiego z dnia 28 stycznia 1965 roku przekazany został Lubuskim Zakładom Aparatury Elektrycznej w Zielonej Górze Oddział ZAE „REFA” w Żarach utworzony 1 maja 1958 r.

6. Zarządzeniem wewnętrznym Dyrektora Nr 20/65 z dnia 1.06.1965 r. wprowadzono w życie regulamin współzawodnictwa wewnątrz zakładowego o tytuł najlepszego wydziału w zakresie realizacji zgłaszanych projektów wynalazczych w Zakładach „REFA” w Świebodzicach.

Dyrektor ZAE „REFA” zarządzeniem Nr 36/65 z dnia 13.09.1965 r. wprowadził w życie ustawę z dnia 30 marca 1965 r. o bezpieczeństwie i higienie pracy.

7. Asortyment wyrobów produkowanych w latach 1961-1965 przez Zakłady Aparatury Elektrycznej „REFA” w Świebodzicach.

W tym okresie zarysował się pewien niedobór kadry Inżynieryjnej, którą było trudno zatrudnić ze względu na chroniczny brak mieszkań w Świebodzicach. W związku z tym zapadła decyzja o stworzeniu biura rozwojowego z siedzibą we Wrocławiu przy Zakładach ELWRO. Biuro to powstało w roku 1963, kierownikiem jego został inż. Z. Gryśka. W biurze zatrudnionych było 4 pracowników, którzy koncentrowali swoją pracę nad konstrukcją przełączników czasowych programowych dla potrzeb ELWRO oraz konstrukcją aparatów elektronicznych. Ośrodek ten opracował wstępną konstrukcję przełącznika programowego typu RSp-024 oraz przełącznik tranzystorowy PT-20 do zasilania lamp fluoroscencyjnych /świełówek/ dla trakcji elektrycznej zasilanych napięciem stałym z baterii akumulatorów.

Po dwuletniej działalności Ośrodka został on rozwiązany, a pracownicy przeszli do pracy w Przemysłowym Instytucie Automatyki i Pomiarów we Wrocławiu, który kontynuował dalszą współpracę w zakresie opracowania konstrukcji przełączników wdrożonych do produkcji w Zakładzie „REFA”.

Mimo szczupłego personelu konstrukcyjnego, w okresie tym skonstruowano i uruchomiono produkcję następujących wyrobów:

- przełącznik z podtrzymaniem magnetycznym typu RUp-700 opracowany przez inż. Z. Kozłowskięgo.
 - grupa przełączników nadprądowo-czasowych niezależnych typu RIT-100, 200, 300 oraz RIT-12, 22, 32 opracowana przez ob. inż. A. Marcinkę,
 - grupa przełączników nadprądowych bezzwłocznych typu RIo-100, 200, 300 opracowana przez mgr inż. S. Kornackiego,
 - grupa przełączników nadprądowo-czasowych zależnych typu RIz-201, 204, 212 opracowana przez ob. inż. A. Marcinkę,
 - przełącznik nadprądowo-czasowy zależny cieplny RIzc-2 opracowany przez mgr inż. A. Pacana,
- Opracowano, przy współpracy z Instytutem Elektrotechniki w Warszawie, pierwszą polską konstrukcję przełącznika odległościowego typu RYL-2 do zabezpieczenia linii napowietrznych średnich napięć. Wy-

konano serię informacyjną tych przełączników lecz produkcji seryjnej nie uruchomiono z uwagi na małe zapotrzebowanie.

W roku 1963 Zakład wzbogacił się o nowopowstałą galwanizernię, przystosowaną do wykonywania wszystkich pokryw galwanicznych całości wyrobów przewidzianych konstrukcją i technologią.

8. Wartość produkcji globalnej wykonanej przez Zakłady Aparatury Elektrycznej w latach 1961-1965 kształtowała się jak niżej: 1961 – 91,2 mln.zł., 1962 – 120,5 mln.zł., 1963 – 137,8 mln.zł., 1965 – 153,2 mln.zł., 1965 – 128,8 mln.zł.

Wielkość zatrudnienia w ZAE „REFA” osiągnęła w poszczególnych latach okresu 1961-1965 następujące stany: 1961 – 856, 1962 – 887, 1963 – 1025, 1964 – 1077, 1965 – 890.

Uwaga: W roku 1964 przekazany został Lubuskim Zakładom Aparatury Elektrycznej w Zielonej Górze Oddział ZAE „REFA” w Żarach, stąd spadek wartości produkcji oraz liczby zatrudnionych zanotowany w 1965 roku.

9. Eksport wyrobów produkowanych przez ZAE „REFA” w latach 1961 – 1965 kształtował się następująco:

1961 – 410,0 tys. zł. dewizowych, 1962 – 430,0 tys. zł. dewizowych, 1963 – 450,0 tys. zł. dewizowych, 1964 – 859,0 tys. zł. dewizowych, 1965 – 523,0 tys. zł. dewizowych.

Świebodzickie zegary

Okazały zegar, ręcznie rzeźbiony w drewnie, złocony

złotem płatkowym, na maty i polery. Złoto nakładane na grunt i czerwony pulment. Tarcza zegarowa sygnowana: „E. Becker „; na dole „Solna”, a pod obejmą szyby „Westerstrand Torreboda”. Najwyższej klasy, niezawodny, dwutygodniowy mechanizm wahadłowy. Wybija czas co 1/2 godziny, typowym dla francuskich zegarów, delikatnym dzwoneczkiem.

„Świebodzice - Dzieje Miasta” - Adam Rubnikowicz

Korekta: Robert Sysa. Stale współpracują: Bolesław Kwiatkowski, Edward Hałdaś, Daniel Wojtucki, Wojciech Orzel, Róża Stolarczyk, Maria Palichleb, Marek Mikołajczak.

Podziękowania dla wszystkich, którzy udostępnili swoje zbiory oraz dla MBP w Świebodzicach.

Kontakt e-mail: adamr@pnet.pl Tel. (kom) 0-602-380-483 **Przedruk możliwy po podaniu źródła**

Wykaz zabytków architektury i budownictwa miasta Świebodzice cz. 5
(Na podstawie: *Studium Historyczno- Urbanistyczne m. Świebodzice*)

obiekt	adres	wiek bud. / przebudowy
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 18	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 20	1893
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 22	XIX, XX
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 23	1905
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 24	1889
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 25	1912
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 26	1887
Dom mieszkalny	ul. Jeleniogórska 28	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 1	1889
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 1 a	pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 3	k. XIX, 1984
Dom mieszkalny i restauracja	ul. Kolejowa 3 a	ok. 1910-15, 1984
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 4	1905
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 5	XIX, XX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 6	ok. 1875
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 7	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 8	1887
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 9	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 10	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 12	pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 14	pocz. XX
Dom mieszkalny (willa)	ul. Kolejowa 15	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 16	pocz. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 18	po 1915
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 21	ok. 1920, k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 23	1905
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 28	1905
Dom mieszkalny	ul. Kolejowa 30	1905
Dom mieszkalny (po wojnie przedszkole ZPO „Rafio”	ul. Kolejowa 32	pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 2	k. XVIII, k. XIX, pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 3	k. XIX
Kamienica	ul. Kopernika 4	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 5	poł. XIX
Kamienica	ul. Kopernika 6	k. XVIII, XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 7	4 ćw. XVIII, poł. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 8	4 ćw. XVIII, XIX/XX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 9	poł. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 10	XVI, k. XVIII, XIX/XX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 11	4 ćw. XVIII, k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 12	ok. poł. XIX, 1 ćw. XX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 13	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 14	poł. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 15/17	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 16	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 21	k. XIX
Dom mieszkalny	ul. Kopernika 23	XIX, XX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 2	2 poł. XIX, XIX/XX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 4	ok. poł. XIX, pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 6	ok. poł. XIX, pocz. XX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 8	poł. XIX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 12	XIX/XX
Dom mieszkalny	ul. Krasickiego 14	k. XIX, XX